

تپه‌ی گیان و کاوش مجدد

مهرداد ملکزاده

اشاره: آن‌چه ملاحظه می‌کنید:

۱ - خلاصه‌ای از سخنرانی جناب آقای مهرداد ملکزاده کارشناس ارشد رشته‌ی باستان‌شناسی است که در ششمین همایش سالانه‌ی نیاوندشناسی (شهریور ۸۲) در این شهرستان مطرح کردند. امید است کاوش علمی اخیر از تپه‌ی باستانی گیان که توسط هیئت اعزامی از سازمان میراث فرهنگی کشور و به سرپرستی ایشان آغاز شده است، پیش از پیش موجب شناخت و معرفی ابعاد تاریخی و میراث فرهنگی این شهرستان در کشور و در جهان گردد.

۲ - گزارش دیگری است از ایشان در خصوص ادامه‌ی کاوش‌های تپه‌ی گیان، به نقل از میراث‌خبر روزنامه‌ی جام جم (ضمیمه‌ی همدان) که زوایای دیگری از این میراث باستانی و فرهنگی را روشن می‌سازد. با تشکر از ایشان و همکاران اعزامی و «میراث‌خبر»

۳ - خبری است درباره‌ی نخستین همایش بین‌المللی تمدن گیان نیاوند که قرار است در بهار سال ۱۳۸۴ برگزار شود. «فرهنگان»

۱- سخنرانی

گیان نهاوند - در کنار سیلک کاشان و حصار دامغان - یکی از معروف‌ترین تپه‌های باستانی ایران است. نام این تپه مکرراً در نوشته‌های باستان‌شناختی ما آمده و بارها به آن ارجاعات داده شده است. در حقیقت باید گفت که تا سال‌ها، کاوش‌های گیان و لایه‌نگاری هرچند کهنه شده‌ی آن (از دهه‌ی ۱۹۳۰ میلادی)، مأخذ گاه‌نگاری غرب مرکزی ایران بوده است. تا این که با انجام کاوش‌های گودین تپه‌ی کنگاور (در دهه‌ی ۱۹۶۰ میلادی) لایه‌نگاری روزآمد و علمی‌تر در کتب باستان‌شناختی جای‌گزین تپه‌ی گیان نهاوند شد و آن را عملاً منسوخ نمود.

از سر تشبیه گفته‌اند که گوئیا گیان و گودین خواهر و برادری دوقلوی‌اند. در واقع گیان گودینی است که «بد» حفاری شده و گودین گیانی است که «خوب» حفاری شده. این بدان معناست که در پیش از تاریخ و آغاز دوران تاریخی، «گیان» و «گودین» هر دو در مرکز غرب ایران، مراکز فرهنگی بس مهمی بوده‌اند. اما حفاری کهنه شده‌ی گیان (دهه‌ی ۱۹۳۰ میلادی) موجب شد که حفاری بعدی در گودین (دهه‌ی ۱۹۶۰ میلادی) در بسیاری از موارد مأخذ گاه‌نگاری شمرده شود. در نتیجه داده‌های فرهنگی گیان مورد غفلت و فراموشی قرار گرفت. چیزی که گیان مستحق آن نبود...

آن‌چه در این میان مهم است این است که هم‌اکنون غرب مرکزی ایران را با لایه‌نگاری گودین می‌شناسیم و می‌سنجیم. اما این گاه‌نگاری هرچند پیوستگی دوره‌های باستانی‌تر را (گودین ۷ تا گودین ۳) دارد و چشم‌انداز روشنی از دگرگونی فرهنگی ناحیه، از نو سنگی تا پایان عصر مفرغ را، به نمایش می‌گذارد، در باب گذر از عصر مفرغ به عصر آهن خاموش و گنگ است.

با پایان گرفتن عصر مفرغ (حدود ۱۵۰۰ تا ۱۴۵۰ قبل از میلاد) در دوره ی گودین ۳ (حدود ۲۶۰۰ تا ۱۵۰۰ قبل از میلاد) در توالی و استمرار استقرار در گودین، بریدگی و شکاف عمیقی رخ می دهد. دوره ی پسینی در گاه‌نگاری گودین، گودین ۲ (حدود ۸۵۰ تا ۴۵۰ قبل از میلاد) لایه ی «مادی» گودین تپه است.

در این بین گسستی ۶۰۰ ساله (حدود ۱۴۵۰ تا ۸۵۰ قبل از میلاد) میان گودین ۳ و گودین ۲ فاصله افکنده. جالب این که در تمام طول این دوره ی وقفه، تنها سه گور عصر آهن آغازی با سفالینه‌های خاکستری در گودین بازشناخته شده است.

بنابراین باید اعتراف کرد که برای بازسازی گاه‌نگاری دوره ی گذار عصر مفرغ به عصر آهن، و هم عصر آهن آغازی (آهن ۱ و آهن ۲) لایه‌نگاری گودین به کار نمی‌آید.

چنین گسستی در گذر از عصر مفرغ به عصر آهن در گاه‌نگاری گیان دیده نمی‌شود، به بیان دیگر، لایه‌هایی که در گودین هست، در گیان هم هست. ولی در گیان لایه‌هایی هست که در گودین نیست. دوره‌ای که در گودین مفقود است (حدود ۱۴۵۰ تا ۸۵۰ قبل از میلاد) در گیان موجود است. بدین ترتیب می‌توان با تکیه بر داده‌های گیان، وقفه‌ای را که داده‌های گودین در لایه‌نگاری غرب مرکزی ایران پدیده آورده جبران نمود و آن گاه‌نگاری را تا حدودی کامل کرد.

در فصل نخست (تابستان ۱۳۸۲) گروه پژوهش‌های باستان‌شناختی تپه ی گیان نهبوند موفق شد با اجرای برنامه‌های معوق سال گذشته ی خویش که موکول به سال جاری شده بود، در چهار محور اهداف خود را به مرحله ی عمل در آورد.

اولین محور، برنامه ی عملی اجرایی و اداری گمانه‌زنی بود، برای این که حریم و عرصه ی تپه ی گیان تعیین گردد. این نخستین هدف با ایجاد گمانه‌هایی (با ابعاد ۲ × ۲

متر) در اطراف تپه، در راستای جهات جغرافیایی انجام شد و امید است طی سال جاری برنامه‌ی نهایی سامان‌دهی عرصه و حریم تپه به اجرا در آید.

دومین محور، در نظر گرفتن کارگاهی در رأس تپه به عنوان «کارگاه مرکزی» بود، تا در آینده و در بازنگری کاوش، مرکز اصلی کار قرار گیرد.

برای شناسایی آنچه را که در آن‌جا با آن مواجه خواهیم بود، یک گمانه‌ی آزمایشی پیشرو در کارگاه مرکزی (به ابعاد 2×2 متر) باز شد و تا عمق ۳۱۰ سانتی‌متر به پیش رفت. برش جبهه‌ی جنوبی این گمانه موجب شناخت ما از وضعیت لایه نگاشتی کارگاه مرکزی شد. در واقع در این گمانه ما موقتاً اقدام به لایه‌نگاری کردیم. لایه‌نگاری‌ای که بنا به سرشت کار می‌توان آن را نوعی لایه‌نگاری کلان^۱ نامید.

سومین محور، ایجاد کارگاهی مستقل و مجزا به نام «کارگاه لایه‌نگاری» بود. در این کارگاه کار لایه‌نگاری به گونه‌ی بستری یا بافتی^۲ انجام شد و هر لایه با دقت و ظرافت، بسیار بنا بر وجوه تمایز آن با لایه‌ی دیگری حفاری شد. در این کارگاه کار به گونه‌ای انجام شد که می‌توان آن را لایه‌نگاری خرد^۳ نامید.

محور چهارم از پیش در برنامه‌ی فصل نخست منظور نشده بود. اما موقعیت اسف‌بار تپه و آسیب‌های شدیدی که به معماری عصر آهن^۳ در این محل وارد آمده بود ما را بر آن داشت که با احداث «کارگاه پی‌گردی»، ضمن حفاری بافت معماری در جبهه‌ی غربی تپه و مرمت و حفاظت آن از نابودی آن جلوگیری کنیم.

- 1- Macroscopic Stratigraphy
- 2- Contextual
- 3- Microscopic Stratigraphy

و اما مهم‌ترین هدف گروه پژوهش‌های باستان‌شناختی تپه‌ی گیان در فصل دوم (پاییز ۱۳۸۲) ادامه‌ی بازنگاری در گاه‌نگاری گیان خواهد بود. لایه‌نگاری پیشین گیان مربوط به حفاری هیئت باستان‌شناسان فرانسوی موزه‌ی لوور به سرپرستی ژرژ کنتنو و دستیاری رومن گیرشمن در آغاز دهه‌ی ۱۹۳۰ میلادی است. این لایه‌نگاری اکنون با گذشت بیش از ۷۰ سال به کلی کهنه شده است و نیازمند بازبینی است. به ویژه آن که حتی با معیارهای همان سال‌ها حفاری گیان، کاوشی به روز و پیشرو نبوده است. زیرا کاوشگران پیشین یافتن مواد موزه پسند را اساس کار خود نهاده بودند و لایه‌نگاری را نیز به روش متری انجام دادند، به طوری که کلاً نوزده متر آثار فرهنگی را در گیان بازشناختند.

چنین شیوه‌ای امروز یک سره منسوخ است و به جاست که لایه‌نگاری مجددی در محل انجام گیرد. بدین منظور در فصل دوم، کار در «کارگاه لایه‌نگاری» ادامه خواهد یافت. هم‌چنین در «کارگاه پی‌گردی» برای مشخص نمودن ویژگی‌های معماری عصر آهن (حدود ۸۵۰ تا ۵۵۰ قبل از میلاد) در گیان، فعالیت‌های لازم خواهیم داشت.

۲- گزارش خبری

بافت معماری تازه کشف شده در تپه‌ی گیان، شیهه معماری خشتی رایج در عصر آهن ۳ (۹۰۰ تا ۶۰۰ سال پیش از میلاد) است. با وجود تشدید تخریب در تپه‌ی گیان و نابودی بیش از ۹۰ درصد این محوطه باستانی، کاوشگران موفق به کشف یک معماری خشتی دیگر شدند.

به گزارش «میراث خبر» در پی تلاش‌های صورت گرفته از سوی تیم کاوش در تپه گیان نهباند در استان همدان، که از جمله‌ی سه تپه مهم باستانی ایران است و به منظور

دست‌یابی به آثاری از حملات مکرر آشوریان به سرزمین مادها در ایران، تیم کاوش در این محوطه‌ی باستانی موفق به کشف یک سازه‌ی خشتی دیگر شد. تکمیلی این کاوش‌ها می‌تواند دیدگاه رایج در مورد بخشی از تاریخ غرب ایران را دگرگون کند. مهرداد ملک‌زاده سرپرست تیم کاوش در تپه‌ی گیان نهاوند در همین راستا به میراث‌خبر، گفت: با توجه به کشف یک سازه‌ی خشتی در تپه گیان نهاوند که حدود هفتاد سال قبل توسط تیم کاوشگران فرانسوی به دست آمده و پس از تکمیل مطالعه گزارش‌های موجود درباره‌ی سبک معماری این سازه می‌توان گفت معماری این سازه از کشف یک کاخ به سبک آشوری خبر می‌دهد.

ملک‌زاده اضافه کرد: با توجه به وجود این کوشک یا سازه خشتی و با توجه به اخبار مکرر و متعددی که از حملات آشوریان به سرزمین مادها در اختیار داریم، در این برنامه‌ی کاوش، به کشف سازه‌های معماری دیگری امیدوار شده‌ایم تا بتواند ابهام ناشی از فقدان هرگونه آثاری از حملات و حضور آشوریان در ایران را روشن‌تر کند. به گفته‌ی سرپرست تیم کاوش در تپه‌ی گیان نهاوند، این ایده حین آغاز کاوش‌ها تکامل یافت. ضمن آن که با انجام پاره‌ای مطالعات لایه‌نگاری، گروه کاوش موفق به کشف یک سازه‌ی خشتی تازه شد.

ملک‌زاده در توضیح بیشتر تر فعالیت‌های صورت گرفته گفت: با دست‌یابی به این سازه، معماری پلان و تاریخ‌گذاری آن، کارگاه‌های لایه‌نگاری و پی‌گردی تأسیس شد تا براساس آن سطح تراز خاک بکر و دامنه‌ی گسترش آثار در تپه‌ی گیان مشخص شود. علاوه بر این، گمانه‌زنی‌هایی نیز به منظور تعیین عرصه و حریم تپه و تشخیص ارتفاع آخرین لایه تپه صورت گرفت که خود سبب گسترش دامنه‌ی فعالیت‌ها و تدوین دقیق‌تر پرسش‌ها و یافته‌های موجود شده است.

ملک زاده با ابراز تأسف از شدت تخریب‌های ایجاد شده در تپه‌ی گیان نهند تا کید کرد: تمام فعالیت‌های صورت گرفته در این فصل از کاوش، تنها در ده درصد باقی مانده از این تپه انجام شده است. اما خوش بختانه هنوز مواد فرهنگی دیگری از جمله سازه‌ی خشتی یاد شده در تپه‌ی گیان باقی مانده است که اعضای کارگاه پی‌گردی طی کاوش‌های اخیر موفق به کشف آن شدند.

وی در مورد ویژگی‌های این سازه‌ی خشتی جدید گفت: بافت معماری تازه‌ای که هم‌اکنون در گیان به دست آمده، از نظر چیدمان خشت‌ها و الگوهای معماری شبیه به معماری خشتی رایج در عصر آهن ۳ (۹۰۰ سال قبل از میلاد تا ۶۰۰ سال قبل از میلاد) است که نمونه‌هایی از آن در نوشیجان تپه و گودین تپه بازشناسی شده است.

البته شاید تیم کاوش در این عملیات نتواند به یک ساختمان بزرگ و کهن که قابل مقایسه با کوشک به دست آمده در دیگر کاوش‌های باستان‌شناسان باشد، دست یابد. اما هدف کلی ما در این فصل از کاوش‌ها، کشف انطباق میان دژ خرخار آشوری در متون یونانی با کوشک خشتی به دست آمده است که اگر به اثبات برسد، طبیعتاً انتظار می‌رود آثاری از نامه‌ها و مکاتبات میان شاه آشور با حاکم خرخار نیز به دست آید.

به گفته‌ی ملک‌زاده دست‌یابی به کوچک‌ترین آثاری از این دست حتی یک گیل‌نوشته یا لوح کوچک با دو کلمه قابل تشخیص به خط میخی هم می‌تواند درک باستان‌شناسی رایج را نسبت به این دوره از تاریخ ایران دگرگون کند.

وی هم‌چنین از ادامه‌ی عملیات کاوش در گیان نهند خبر داد و گفت: حفاری گیان برای مدت پنج فصل یا یک دوره‌ی پنج ساله طراحی شده که تاکنون دو فصل از آن را پشت سر گذاشته‌ایم و تاکنون علاوه بر سازه‌ی خشتی یاد شده، موفق به کشف سفالینه‌هایی شدیم که از نظر سبک مشابه ظروف سفالی آشوری است و این یافته‌ها

اندکی ما را به پیش‌فرض‌هایمان در مورد شناخت عصر آهن ۳ در گیان نزدیک‌تر کرده است.

وی در پایان اظهار امیدواری کرد که تیم کاوش در پایان برنامه‌ی کاوش در گیان قادر شود یک تک‌نگاشت تاریخی (مونوگرافی) در مورد عصر آهن پایانی در این منطقه تهیه نماید و از طریق تطبیق و مقایسه با سفالینه‌ها و آثار معماری به دست آمده از تپه‌ی نوشیجان و باباجان، بتواند آثار و نتایج به دست آمده در گیان را بازسازی و اطلاعات و نتایج آن را تدوین کند.

۳- نخستین همایش بین‌المللی تمدن گیان نهاوند در استان همدان برگزار می‌شود.

خبرگزاری دانشجویان ایران: اولین همایش بین‌المللی آثار و افتخارات تمدن گیان نهاوند در بهار سال ۱۳۸۴ در این منطقه برگزار خواهد شد. به گزارش خبرنگار ایسنا این همایش با همکاری سازمان ملی یونسکو، مرکز گفت‌وگوی تمدن‌ها، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی وزارتخانه‌های فرهنگ و ارشاد اسلامی و مسکن و شهرسازی، کار و امور اجتماعی برگزار خواهد شد و همچنین دانشگاه‌های شیکاگو، آمریکا، تهران، بوعلی همدان، پیام نور نهاوند و موزه‌های لوور فرانسه، ایوان باستان و ... در این همایش شرکت خواهند کرد.

هدف از برگزاری این همایش که به همت استانداری همدان، فرمانداری نهاوند و مؤسسه فرهنگی علیمرادیان برگزار خواهد شد بررسی آثار و تمدن کهن گیان نهاوند اعلام شده است.

(نشریه‌ی هگمتانه، شماره‌ی ۲۸۶ - ۸۲/۹/۲۶)